

írók is, mint például Kassák Lajos vagy Nagy Lajos. Természetesen ők is önmagukat hatalmazták fel, amikor íróként megszólaltak, a különbség azonban jelentős: ők kizárólag önmagukat képviselték, abban a reményben, hogy egyetemes emberi tapasztalatokat tudnak magyar nyelven megfogalmazni. Művészi teljesítményüket tekintve a politikai hatalomnak éppúgy érdekében állt volna őket is megnyerni. Mivel azonban művészetükön kívül más nem képviseltek, nem tett olyan elszánt lépéseket, mint Illyés esetében.

Vagyis Illyés választott irodalmi szerepébe irodalmon kívüli tényezőket is beépített, és ezt ő maga is jól tudta. Nemes Nagy Ágnes, aki úgy döntött, hogy folyamatosan elhatárolja magát a politikai hatalomtól, éppen ezt kifogásolta. Ő annak a véleményének adott hangot, hogy a népi írók és Illyés a maguk kijelölt nemzeti képviselőséggel valószínűleg egyetlen padláslesöpést sem akadályoztak meg, és zavarta, hogy ez ellentétben áll a nép érdekeinek verbális képviselésével. Továbbá, és ez sem kevésbé fontos szempont, magatartásukat az irodalom autonómiája, a művészi erkölcs nevében bírálta. Természetesen lehet vitatni Nemes Nagy álláspontjának helyességét. Kodolányi Gyula azt írja, hogy 1951-ben Magyarországon „százszereket sújt rendőri eljárás és börtön, kitelepítés és kivégzés, és maga a lét vált abszurdá. Ilyenkor az irodalom sorsáért aggódni mindenekelőtt, legyen az polgári vagy egyéb, szintén abszurditás”. Nemes Nagy Ágnes azonban nem így gondolta. Először is, a legkevésbé sem fogadta el, hogy az irodalmat származás, társadalmi osztály szerint lehet tagolni. Kelevéz Ágnesnek ezt mondta erről: „nem mintha én ezt a megbélyegzést vagy ezt a jegyet elfogadnám, hogy van polgári író, meg ilyen író, olyan író”. (NEMES NAGY, 2004, 535.) Azonkívül úgy vélte, hogy az írónak írnia kell, diplomáciával pedig a diplomata foglalkozzon. Amúgy a diplomata szabadidejében írhat szépirodalmat, az író pedig menthet emberéleteket, ahogy ő is tette 1944-ben. Ő tehát azt tekintette abszurdnak, hogy íróként kötelező jelleggel politizálni kényszerítsék, főleg, ha ez meglátása szerint egy diktatórikus rendszer támogatását jelenti. Amikor tehát az irodalom sorsáért aggódott, ugyanannak a léthelyzetnek az abszurditására adott választ, amelyre Illyés a maga másfajta módján. Erről a problémáról, azaz az írói felhatalmazás problémájáról, közkeletűbb megfogalmazásban a ma-

gyar irodalom váteszi jellegéről többször is kifejtette – Illyésével ellentétes – véleményét. (NEMES NAGY, 2004, 297–305.; 508–525.; „MEGKEZDETT BESZÉLGETÉS TÖTTÖSSY BEATRICÉVEL”, *Jelenkor*, 41. évf. 7–8. szám, 1998, 737–753.) Nemes Nagy Ágnes szerint költői felhatalmazását éppen az hitelesíti, ha távol tartja magát a politikai hatalomtól, mert műveit csak így óvhatja meg az erkölcsi romlástól. Nemes Nagy Ágnes irodalomfelfogása – bármilyen ironikusan hangzik ez a két költő párbeszédének ismeretében – valóban polgári: a modern (tehát a tizenharmadik század végéről származtatható) polgári eszmék szellemében az irodalmat radikálisan függetleníteni óhajtotta mindenféle külső megrendelőtől, kiváltképp a politikai hatalomtól. Nemes Nagy kétségkívül végletes szigorúsággal ítélte meg Illyést, amiért az nem választotta szét az írói és a közéleti szerepet. Ebből a szempontból mindegy, hogy Illyés művei mutatnak-e hajlandóságot művészi kompromisszumra vagy sem (azt hiszem, nem mutatnak).

1951-ben, az írókongresszus után Nemes Nagy Ágnes nem volt abban a helyzetben, hogy Illyés sötét iróniáját felfogja. Illyés sem volt abban a helyzetben, hogy megértse Nemes Nagy álláspontjának valódi tétjét.

Ferenc Győző

A HOLMI POSTÁJÁBÓL

VLADIMÍR HOLAN FANTOMKÉPE

Tisztelt Szerkesztőség!

Sokáig haboztam: értelmes dolog-e nekem megszólalnom olyan kritika ügyében, amelyben én bíráltnak vagyok, hisz akármennyire is nem az engem, illetve ezúttal a műfordításaimat ért kritikát akarom levelemben szóvá tenni, az olvasó a megbántódott önérzet, sőt esetleg a sértett hiúság hangját fogja belőle kihallani.

Végül mégis a megszólalás mellett döntöttem, s ennek egy oka van: Vladimír Holan magyar reputációját fontosabbnak tartom a saját érzékenységemnél, az ilyen vagy olyan hírnevemnél.

Wilhelm Andrásnak a *Holmi* f. év májusi számában megjelent HOLANT OLVASNI (MAGYAR FOR-

DÍTÁSKÖTETEIN MERENGVE) című írásáról akarok szólni. A szerző Vladimír Holan, cseh költő magyar fordításairól ír bírálóan, illetve „Székely Magda egykori fordításkötetéről [SZAVAK BARLANGJA, Európa, 1972] s az új [Holan-] kötetben [FALAK, Kalligram, 2006] megjelent fordításairól meg Vörös István hosszúvers-átültetéseiről”, valamint Marno János és Tóth László néhány magyarításáról elismerően szól, az egyéb létező Holan-fordításokról viszont (köztük az enyéimről) lesújtóan rossz véleménnyel van.

De én itt most a Wilhelm-kritikának csak azzal a részével kívánok foglalkozni, amelyben a kritikus az olvasmányai alapján megformált egy Holan-képet, és azt az olvasók elé tárta.

Kezdjük azzal, hogy Wilhelm valami rejtélyes oknál fogva meg van róla győződve, hogy Holan „érthető” költő. A fordítókong legalábbis egyre az „érthetőséget”, mi több, az „egyszerűséget” kéri számon, így: „...*mintha a fordítás nem merné vállalni az egyszerűséget, az érthetőséget, olykor szinte lapidáris »költőietlenséget« is, hogy mintegy pontként, csak egyetlen jól megválasztott, sőt keresetten megválasztott szóval emelje el a hétköznapi nyelven is mondhatótól azt, amit csak versben lehet*”. Alább látni fogjuk, mennyire nem „egyszerűek”, nem „érthetőek”, nem „hétköznapiak” a Holan-szövegek.

Előbb azonban lássuk a kritikus közvetlenül Holant értelmező és értékelő szövegeit, egyelőre kommentárok nélkül.

„Évtizedek, mondjuk 1972 óta tudom, hogy [Holan] óriási költő.” „...*ki is ez a költő, aki ilyen elképesztő konokasággal, elszántasággal, vakmerőséggel fogalmazza meg furcsán klasszicizáló modorban nagyon is korszerű életérzését, bonyolult viszonyát az élet értékeihez, a kultúrához, saját lehetőségeihez.*” „*Holan e sok emészthetetlen soron átsugározva is jelentős költőnek érődik – megkockáztatnám, ha nem felelőtlenység volna csak magyar áthallásból megítélve kimondani, hogy a század legnagyobbjai közül való.*”

Nos, ennyi, amit Wilhelm András tudni vél Vladimír Holanról.

Nem sok, s nem kell nagyon sokat vizsgálódnunk, hogy kimondhassuk: tkp. ez a kevés is üres lelkendezés, ráadásul olyan állításkupac, amelynek egyik fele rendre kioltja a másikat. Mert, könyörgök, melyik költőről, s nem is csak a legjelentősebbekről, nem lehet elmondani, hogy „*elképesztő konokasággal, elszántasággal, vakmerőséggel fogalmazza meg*” korszerű életérzését, bonyolult viszonyát az élet értékei-

hez, a kultúrához, saját lehetőségeihez, s hogy, tegyük föl, esetleg még „*furcsán klasszicizál*” is? S ha valaki egy poétáról csak ilyen kapitális közhelyeket képes mondani, akkor mi hitelesíti az állításai másik felét, mondjuk azt, hogy Holan „*óriási költő*”, mi több, „*a század legnagyobbjai közül való*”?

Bizony, nagyon könnyen meglehet, hogy a jelenleg létező „magyar Holan” nagyobbik része nem méltó a cseh eredetihez, de Wilhelm András üres lelkendezése legalább annyira nem méltó a nagy költőhöz, mint az általa elmarasztalt (s tegyük föl: valóban rossz) fordítások.

Miért nagy hát Holan valójában?

A többnyire nyersfordítások alapján készült Holan-magyarításokból ezt meghatározó érvénnyel valóban nehéz megállapítani. Mégpedig elsősorban a cseh mester költészetének a miatt a sajátossága miatt, amelyet (a verseit eredetiben olvasó) Vörös István egy helyen – nagyon helyesen – úgy fogalmazott meg, hogy „*Holan szövegeinek nincs megértési szintje*”. Vagy a Holan-kortárs cseh kritikus, Antonín Matěj Píša: „*Holan verseit át- meg átszövik a képzetek és fogalmak közötti olyan, látszólag teljesen értelmetlen és képtelen kapcsolatok, amelyek érzéki felfogóképességünkön és logikánkon túl valahol mintha mégis találkoznának.*”

Aki készített már valaha idegen nyelvből ún. nyersfordítást, az tudja, hogy bizony a nyersfordítás is értelmezés. A „*látszólag teljesen értelmetlen és képtelen kapcsolatokat*” „értelmetlenül és képtelenül” fordítani nem lehet, mert akkor azok nemcsak látszólag, hanem valóságosan is értelmetlenek és képtelenek lesznek. Ebből viszont az következik, hogy az a fordító, aki nyersfordítások alapján dolgozik, tkp. a már értelmezett szöveget értelmezi tovább. (Így dolgozott Székely Magda is.) S ha fordításából, célszövegéből Herz-szalámi nem lesz is (à la Karinthy), a forrásszöveg „*logikán túli találkozásait*” átmenteni nagyon nehezen fogja.

Summa summarum: Wilhelm András (aki saját bevallása szerint maga „*sem olvas csehül*”) valóban nagyon is problematikus, bizonytalan sejtések és közhelyes képzetek alapján ragadtatja magát nagyon is magabiztos ítélezésre.

A Holan-versek tárgyainak, fogalmainak, mikrotörténeteinek kozmikus „*találkozásaira*”, sőt „*összekulcsolódásaira*” érzett rá anno (Holan nagyságának mintegy bizonyítékaként) nagy biztonsággal Mészöly Miklós, mikor egy jegyzetében leírja: „*»Csak isten két keze / van olyan ir-*

tózatosan távol / mintha összekulcsolódna« – olvasom Holan egyik versében.”

Igen, tulajdonképpen a Holan-kozmoszban is azoknak a „párhuzamos történeteknek” a találkozásáról van szó, amelyeknek a megsejtetéséhez és megérezkítéséhez például Nádas Péternek egy valódi gigaregényre, három vaskos kötetre volt szüksége. Egy nyilvános beszélgetés során a szerző (Nádas), mikor azt magyarázta, hogy bizonyos (társadalmi „végtelenbe” helyezett) nézőpontból tekintve az egymáshoz köze nincs történetekben is érzékelhető párhuzamok, az agy és a számítógépek memóriájának „fájlos” működésével példálózott. Holan nem gondolkodott agyfiziológiában, sem a számítógép-memória egymás melletti, de össze nem függő rekeszrendszereinek a párhuzamaiban, ezért jelölte meg kozmikus párhuzamosainak a találkozási pontját isten metafizikus kezének „összekulcsolódásában”.

Miért nagy hát Holan?

Röviden és nagyon leegyszerűsítve a dolgot, azért, mert olyan világnagy agyat működtet, mint például Nádas PÁRHUZAMOS TÖRTÉNETEK-je, csak neki ehhez legtöbbször elég egy nyolc-tíz soros gnóma is.

S befejezésként: abban tehát igazat kell adnom Wilhelm Andrásnak, hogy Holan verseit („pár-

huzamait”, mondhatnánk konkrétan) lefordítani nem lehet, ezeket „csak újra megteremteni lehet” (a célnyelv anyagában), ami által aztán „megszületik egy költő, aki egyébként nem lett volna... mintegy mesterséges bolygójaként az eredeti, imitálhatatlan égitestnek”, de azt nem hiszem el, hogy ez az újratemtés valamiféle jelentésherekesztő véglegességgel valaha is elkészülhet, s hogy ez (akár Székely Magda Holanja is) szolgálhat etalonként más fordítások megítéléséhez. Az „eredeti” Holant a fordítások (még a legjobbak is, bizony, bizony, még Székely Magdáéi is) csak megközelíthetik, s az olyan, amilyen „hű” Holan-kép a magyar (és pusztán magyarul olvasó) befogadókban csak a fordítások „végtelen” sorából-mozaikjából állhat össze.

S a mozaikképhez, meggyőződésem szerint, még a kevésbé sikerült fordítások is tehetnek hozzá egy-egy színt, árnyalatot, vonást.

Hacsak nem azzal az előítélettel közelít hozzájuk az olvasó-kritikus, hogy az ő fantom-Holanjához viszonyítva azok mind „kétségbejítőn olvashatatlanok”, az aprólékos, bizonyító filológusi munka elől pedig azzal a semmitmondó érvel tér ki, hogy „a szerencsétlen fordulatokat kipécézni” „igazságtalan volna”, mert „a fordítók munkájának az egész köteten végigvonuló színvonal az egyenetlen”.

Tőzsér Árpád

A folyóirat a Nemzeti Kulturális Alap,
a Szerencsejáték Zrt.
és a Tiara Rt. támogatásával jelenik meg

nka
Nemzeti Kulturális Alap

TIARA